

1st ΔΙΑΒΑΛΚΑΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

**Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΗ
ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ**

**Ιουλία Α. Σπινθουράκη
Ιωάννης Μ. Κασίλλης
Παναγιώτης Μουσταίρας
ΠΤΔΕ Πανεπιστημίου Πατρών**

**ΠΑΤΡΑ
3-5 ΜΑΪΟΥ 1996**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στο “δυτικό μυαλό” η Ελλάδα φαίνεται να είναι “ένας ιλιγγιωδώς κινούμενος, άπιαστος, παράδοξος κόσμος, όπου δε φαίνεται να υπάρχει τίποτε αρκετά σταθερό για να πιάσεις, παρά μόνον αγκάθια, κι όμως όπου κανένα μέρος δεν είναι λιγότερο του μυστικιστικού όλου, και όπου το παρελθόν και το παρόν, σώμα και ψυχή, ιδανικό και πραγματικότητα αναμιγνύονται και παλεύουν, και αναμιγνύονται ξανά το ένα με τ’ άλλο, έτσι που και το πιο λεπτό νυστέρι να μη μπορεί ούτε καν να τα ξεχωρίσει στοιχειωδώς. (Holden, 1972, p. 34).

Με άλλα λόγια, δεν είναι καθόλου εύκολο να κατανοήσει κάποιος τους Έλληνες. Κάτι ανάλογο περίπλοκο σίγουρα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει τους υπόλοιπους λαούς των Βαλκανίων. Χωρίς αμφιβολία υπάρχουν ομοιότητες. Αλλά εάν οι πολιτισμοί είναι τόσο περίπλοκοι, η απλή γνώση των λεξιλογικών στοιχείων όσο ακριβής και να είναι αποδεικνύεται ανεπαρκής για την αποτελεσματική διαπολιτισμική επικοινωνία και η διαβαλκανική επικοινωνία, δεν μπορεί να είναι αποτελεσματική εκτός εάν λαμβάνει υπόψη της τις γλωσσικές και πολιτισμικές ιδιαιτερότητες των υπολοίπων Βαλκανικών κοινωνιών και πολιτισμών.

Η σχετική έλλειψη ερευνών για τους πολιτισμούς των Βαλκανίων καθιστά την ανάγκη για πολιτισμική ενημέρωση περισσότερο επιτακτική εάν επιθυμούμε να επικοινωνήσουμε αποτελεσματικότερα διαμέσου των πολιτισμών. Αυξάνεται επίσης η ευθύνη μας για τη σύνδεση και διασπορά των πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων. Τέλος καθίσταται μεγαλύτερη η ανάγκη για ενσωμάτωση αυτών των πολιτισμικών στοιχείων, σε κάθε προσπάθεια για τη διδασκαλία της γλώσσας καθώς και στα μαθήματα διαπολιτισμικής επικοινωνίας.

Οι τελευταίες εξελίξεις στο πολιτικό πεδίο, τα τεχνολογικά επιτεύγματα, οι ιδεολογικές μετατοπίσεις και οι οικονομικοί παράγοντες, αναδεικνύουν ολοένα και περισσότερο την ανάγκη για αποτελεσματική επικοινωνία. Δίνεται επίσης έμφαση στην ανάγκη για μεγαλύτερη και βαθύτερη ανταλλαγή γνώσεων και μέσων. Αυτό επαληθεύεται ακόμα περισσότερο στα Βαλκάνια, μια γεωπολιτική περιοχή στην οποία οι άνθρωποι και η ιστορία σηματοδεύτηκαν από μακράιωνες φυσικές και ιδεολογικές κατοχές, από συγκρούσεις και παρεξηγήσεις. Τα Βαλκάνια είναι η περιοχή όπου η απλή επικοινωνία και συνεργασία εμποδίστηκαν πολύ συχνά από πειστικές ανάγκες, όχι τόσο των ανθρώπων που κατοικούσαν σ’

αυτές, αλλά μάλλον από τις δυνάμεις κατοχής, είτε αυτές ήταν πολιτικές, είτε ιδεολογικές, είτε οικονομικές. Στην περιοχή αυτή οι προσπάθειες για υποστήριξη, κατανόηση και βοήθεια είναι μια προσταγή των καιρών μάλλον, παρά μια απλή παρατήρηση.

Έχουμε την πρόθεση να δείξουμε ότι, η γλώσσα, ο πολιτισμός και η διαπολιτισμική επικοινωνία, είναι έννοιες άρρηκτα συνδεδεμένες μεταξύ τους. Οι ορισμοί και οι θεωρίες διαπλέκονται μεταξύ τους και ακολουθούν παρόμοια μονοπάτια. Για το λόγο αυτό, η γνώση των σχέσεων που υπάρχουν ανάμεσά τους, αποτελεί αναπόσπαστο κομμάτι για την εγκαθίδρυση των συνθηκών που είναι απαραίτητες και οι οποίες με τη δράση τους θα βοηθήσουν την ανάπτυξη της επικοινωνίας και της συνεργασίας.

Επιπλέον, επισημαίνουμε τον καθοριστικό ρόλο των προγραμμάτων ανώτατης εκπαίδευσης στην βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης με την ανάπτυξη και υποστήριξη προγραμμάτων διαπολιτισμικής εκπαίδευσης για την καλύτερη και πιο άμεση επικοινωνία και συνεργασία.

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Υπάρχει μεγάλη ποικιλία θεωριών και ορισμών σχετικά με το τι ακριβώς αποτελεί επικοινωνία. Στην πλειοψηφία τους επικεντρώνονται στους παράγοντες που επηρεάζουν ή επιδρούν στην επιτυχή ή όχι επικοινωνία. Οι Samovar & Porter υποστηρίζουν ότι ένας δυναμικός ορισμός της επικοινωνίας περιέχει :

“Μια δυναμική, συναλλακτική, συγκινησιακή διαδικασία κατά την οποία οι άνθρωποι συμπεριφέρονται σκοπίμως για να επιφέρουν ή να αποσπάσουν μια ιδιαίτερη απάντηση από κάποιο άλλο πρόσωπο... που επιτρέπει την εγκαθίδρυση (τουλάχιστον) οκτώ συστατικών στοιχείων... πηγή συμπεριφοράς... κρυπτογράφηση... μήνυμα.. αγωγός... απαντήσεις... αποκρυπτογράφηση... απάντηση... και ανάδραση (ανατροφοδότηση)” (1994, σελ. 8-10).

Αυτή η μέθοδος συναλλαγής είναι δυναμική(διαρκώς εναλλασσόμενη δραστηριότητα), αλληλεπιδρώσα (πρέπει να λαμβάνει χώρα μεταξύ ανθρώπων), μη αναστρέψιμη (από τη στιγμή που μεταδόθηκε ένα μήνυμα δεν μπορεί να επανακτηθεί ή

να απαλειφθεί παρά μόνο να τροποποιηθεί) και λαμβάνει χώρα σε ένα φυσικό και κοινωνικό πλαίσιο (το που, τι και πως της κατάστασης). Είναι ξεκάθαρο πάντως ότι η επικοινωνία δεν μπορεί να συμβεί σε κοινωνικό κενό.

Το κοινωνικό περιβάλλον είναι πολιτισμός και ως τέτοιος απαιτεί την κατανόηση από μέρους μας του ρόλου που διαδραματίζει στην πορεία της επικοινωνίας (Ibid, σελ. 11). Ο J. Bolten (1993), τονίζει ότι η επικοινωνιακή θεωρία του J. Habermas μας εφοδίασε με βαθιά γνώση για τη διαπολιτισμική επικοινωνία. Ο Habermas έθεσε το αξίωμα ότι η επικοινωνία αποτελείται από τρία δομικά στοιχεία, τον πολιτισμό, την κοινωνία και την προσωπικότητα.

Τα όρισε ως εξής :

“... Ο πολιτισμός είναι το απόθεμα των γνώσεων που προμηθεύει τους μετέχοντες στη διαδικασία της επικοινωνίας με ερμηνείες, όταν αυτοί επικοινωνούν για κάτι σε έναν ιδιαίτερο “κόσμο”.

Κοινωνία ... είναι η αποδεκτή θέση με την οποία οι μετέχοντες στην επικοινωνία κατατάσσουν τα μέλη σε κοινωνικές ομάδες, εξασφαλίζοντας έτσι υποστήριξη.

Προσωπικότητα ... σημαίνει την ικανότητα που διαθέτει το υποκείμενο να μιλά και να ενεργεί, καθιστώντας το ικανό να παίρνει μέρος στη διαδικασία της επικοινωνίας και της κατανόησης και ως εκ τούτου να επικυρώνει την ταυτότητά του... Οι αλληλεπιδράσεις που πλέκουν τον ιστό της καθημερινής επικοινωνιακής πρακτικής, διαμορφώνουν το μέσο με το οποίο ο πολιτισμός, η κοινωνία και τα υποκείμενα αναπαράγονται”. (1981, τόμος 2, σελ. 209).

Η επικοινωνία εμπλέκεται κατά τη διαδικασία μετάδοσης του μηνύματος με τη γλώσσα, τη σκέψη και τον πολιτισμό. Δεν είναι απλά οι λέξεις ή τα μέρη του όλου αλλά είναι κάτι μεγαλύτερο από το άθροισμα των επί μέρους κομματιών (Chaika 1989). Σημαίνει τις λέξεις, τις πράξεις, τις αποχρώσεις, πως και γιατί μια ομάδα ατόμων αντιλαμβάνεται τα πράγματα, έναντι του τρόπου που κάποια άλλη ομάδα τα αντιλαμβάνεται. Για το λόγο αυτό για να είναι κάποιος ικανός να επικοινωνήσει απαιτείται περισσότερο από την απλή γνώση των λέξεων και απ’ αυτό που θέλει να εκφράσει.

Η επικοινωνία είναι μια μορφή σχέσης μεταξύ των ανθρώπων που προέρχεται από την ανάγκη να συνδεθούν και να αλληλεπιδράσουν με τα άλλα ανθρώπινα όντα, εντός και εκτός της κοινωνικο-πολιτιστικής ομάδας τους. Οι συμπεριφορές μας γίνονται μηνύματα στα οποία οι άλλοι καλούνται να απαντήσουν. Ο τρόπος με τον οποίο μιλάμε, οι ρόλοι που διαδραματίζουμε και ο χρόνος που επιλέγουμε για να μιλήσουμε είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα επικοινωνιακής συμπεριφοράς.

Άλλα, ίσως λιγότερο εμφανή παραδείγματα, είναι τα νοήματα, το χαμόγελο, το κατσούφιασμα, το περπάτημα, η χειραψία, οι χειρονομίες, καθώς επίσης και η απόσταση από αυτόν που επικοινωνούμε. Οι συμπεριφορές αυτές συχνά γίνονται μηνύματα που μεταδίδουν κάτι σε κάποιον άλλον. Κάθε συμπεριφορά που προκαλεί μια απάντηση θεωρείται μήνυμα. Τα λεκτικά μηνύματα αποτελούνται από λέξεις που προφέρονται ή γράφονται, ενώ τα μη-λεκτικά μηνύματα περιλαμβάνουν όλη την υπόλοιπη κλίμακα συμπεριφοράς. Τα μηνύματα είναι επίσης αποτέλεσμα αυτού που αποκαλείται υπόλειμμα συμπεριφοράς ή μια καταγραφή των πράξεων και των χαρακτηριστικών γνωρισμάτων μας πάνω στις προηγούμενες εμπειρίες.

Δεδομένου ότι η συμπεριφορά-μήνυμα ως μέρος της επικοινωνίας είναι συχνά ασυνείδητη, η σύνδεση αυτή μπορεί επίσης να είναι αποτέλεσμα μιας χωρίς πρόθεση συμπεριφοράς. Μπορεί δηλαδή να επιθυμούμε το μήνυμά μας να εννοεί κάτι, αλλά στην πραγματικότητα να εννοεί κάτι άλλο. Κατά συνέπεια, η γνώση και η κατανόηση για τι ακριβώς πρόκειται μας κάνει να επικοινωνούμε, καθώς επίσης αυτό που αντιλαμβανόμαστε άμεσα ή έμμεσα, σωστά ή λάθος, είναι πολύ σημαντικό.

ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Είναι γενικά παραδεκτό ότι ως πολιτισμό εννοούμε πολλά πράγματα και σαν αποτέλεσμα αυτού ένας και μοναδικός ορισμός αποδεκτός από όλους δεν υπάρχει. Οι ορισμοί του πολιτισμού κυμαίνονται από “όλα τα περιβάλλοντα φαινόμενα”, σε περιγραφές οι οποίες σκιαγραφούν ουσιαστικά όλες τις ανθρώπινες δραστηριότητες.

Ο Hall (1959, 1976), υποστηρίζει ότι ο πολιτισμός είναι το ολικό άθροισμα της ζωής του ανθρώπου, δια του οποίου καμία παράμετρος της ζωής δεν μένει ανέγγιχτη ή αμετάβλητη. Αυτό σημαίνει προσωπικότητα, πώς δηλαδή οι άνθρωποι εκφράζουν τον εαυτό τους (συμπεριλαμβανομένων και των συναισθηματικών εκδηλώσεων), ο τρόπος που σκέφτονται, που μιλάνε, που κινούνται, ο τρόπος που επιλύουν τα προβλήματα, ο τρόπος που σχεδιάζουν, οργανώνουν και πραγματώνουν τις διάφορες λειτουργίες, καθώς επίσης και ο τρόπος με τον οποίο τα συστήματα αυτά τίθενται σε λειτουργία.

Ο Brooks (1968), τονίζει ότι ο πολιτισμός :

“αναφέρεται στο ρόλο του ατόμου στο ατέλειωτο καλειδοσκόπιο όλων των καταστάσεων της ζωής και τους κανόνες ή τα μοντέλα που χρησιμοποιεί κατά τη διαχείριση των καταστάσεων αυτών. Με την αναφορά στα μοντέλα αυτά, κάθε ανθρώπινο ον από την νηπιακή ηλικία, ερμηνεύει τον κόσμο όσο καλύτερα μπορεί, συσχετίζοντας με αυτά που υπάρχουν γύρω του και αναφερόμενος στην κοινωνική τάξη με την οποία συνδέεται”.

Αυτό που είναι σημαντικό στον πολιτισμό, είναι ο τρόπος που κάποιος προσδοκά να σκέφτεται, πιστεύει, μιλά, πράττει, τρώει, ντύνεται, πληρώνει, υπομένει, θίγεται, τιμά, γελά, μάχεται και σέβεται σε μια τυπική κατάσταση ζωής (σελ. 209-210). Διάφοροι συγγραφείς έχουν επιχειρήσει να υπογραμμίσουν τους παράγοντες που καθορίζουν τον πολιτισμό. Μεταξύ αυτών και ο Nostrand (1978), με το «αναδυόμενο» (Emergent) μοντέλο του, που είναι μια δομημένη απογραφή των κυριοτέρων σημείων του πολιτισμού και ο Murdock et al (1982), με μια ανθρωπολογική απογραφή της συμπεριφοράς. Ο Banks (1991), ορίζει τον πολιτισμό ως το σπουδαίο επίτευγμα μιας ομάδας, που αποτελείται από τα σχήματα συμπεριφοράς, τα σύμβολα, τις συνθήκες, τις αξίες, τις νόρμες, τις προοπτικές και άλλους παράγοντες, που την καθιστούν μέλος της κοινωνίας και την ξεχωρίζουν από άλλες κοινωνικές ομάδες.

Οι ανθρωπολογικοί και κοινωνιολογικοί ορισμοί ποικίλουν. Αυτό που διαφαίνεται είναι ότι ο πολιτισμός έχει μια πλατειά έννοια που συμπεριλαμβάνει πολλές όψεις της ζωής μιας ομάδας (Seelye, 1991, σελ. 13).

Έξι χαρακτηριστικά του πολιτισμού έχουν ιδιαίτερη σημασία στη διαπολιτισμική επικοινωνία. Συγκεκριμένα ο πολιτισμός :

1. μαθαίνεται
2. μεταδίδεται
3. είναι δυναμικός
4. είναι επιλεκτικός
5. οι βάσεις του είναι αλληλένδετες και
6. είναι εθνοκεντρικός (Samovar & Porter, 1944).

ΓΛΩΣΣΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

Η μη κατανόηση του ρόλου τον οποίο η γλώσσα και ο πολιτισμός παίζουν κατά τη διαδικασία της επικοινωνίας είναι πιθανόν να προκαλέσει επικοινωνιακή δυσκολία, η οποία υψώνει εμπόδια στη γεφύρωση των διαφορών και στη θετική διασύνδεση, συστατικά απαραίτητα για αποτελεσματική επικοινωνία.

Αμέτρητες στιγμές από αποτυχημένα λεκτικά ή μη-λεκτικά μηνύματα και παρανοήσεις μεταξύ των υποκειμένων από διαφορετικούς πολιτισμούς, έχουν συχνά τις ρίζες τους στην κακή αντίληψη που υπάρχει, ότι δηλαδή το να είναι κάποιος ικανός να χειρίζεται τις λέξεις μιας συγκεκριμένης γλώσσας είναι αρκετό για να προκαλέσει την **επιθυμητή** επικοινωνία. Συχνά λέγεται ότι πολιτισμός χωρίς γλώσσα δεν έχει νόημα και το αντίστροφο.

Ο πολιτισμός και η γλώσσα είναι στενά συνδεδεμένες έννοιες κατά τη διαδικασία εξέλιξής τους και διαρκώς μεταβαλλόμενες. Η σύνδεση αυτή επιτυγχάνεται δια μέσου μιας πολύπλοκης μήτρας από κοινωνικά δρώμενα τα οποία διαδραματίζονται εντός των παραμέτρων του κοινωνικού περιβάλλοντος ή πολιτισμού. Η γλώσσα λεκτική ή μη-λεκτική είναι ο μηχανισμός ή η φυσική και ψυχολογική ενέργεια μέσω των οποίων αναδεικνύεται και επιτυγχάνεται η επικοινωνία.

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η ανάπτυξη της διαπολιτισμικής ή πολυπολιτισμικής επικοινωνίας, όπου ο πολιτισμός και η επικοινωνία συνενώνονται σε μια έγκυρη γνωστική περιοχή, είναι το αποτέλεσμα της αναγνώρισης ότι η πολιτισμική διαφορετικότητα προκαλεί

δυσκολίες στην αποτελεσματικότητα της επικοινωνίας. Σύμφωνα με τους Samovar & Porter :

“η πολυπολιτισμική επικοινωνία επιβάλλει την εξερεύνηση αυτών των πολιτισμικών στοιχείων που περισσότερο απ’ όλα τ’ άλλα επιδρούν, όταν τα μέλη δύο διαφορετικών πολιτισμών έρχονται σε μια διαπροσωπική επαφή... Συμβαίνει όταν ένα μήνυμα που παράγεται σ’ έναν πολιτισμό, πρέπει να μεταβιβαστεί σ’ έναν άλλο πολιτισμό” (1944, σελ. 7).

Χρησιμοποιώντας τα τρία δομικά στοιχεία της επικοινωνίας σύμφωνα με τον Habermas, ο Bolten (1993), υποστηρίζει ότι ο πολιτισμός, η κοινωνία και η προσωπικότητα χρησιμοποιούνται για την ανάπτυξη ενός πλαισίου για τη διαπολιτισμική και πολυπολιτισμική επικοινωνία. (σελ. 343-4).

Η γνώση αυτών ή κάποιων συναφών στοιχείων της επικοινωνιακής πράξης, βοηθά στη διαδικασία που είναι απαραίτητη για την επίτευξη συνεργασιών, καθώς επίσης και για την πολιτισμική διαφοροποίηση, ή με άλλα λόγια “να σκέφτεσαι σφαιρικά ενώ ταυτόχρονα να είσαι ικανός να ενεργείς εντοπισμένα”. (σελ. 339).

Τα τρία κύρια στοιχεία τα οποία αλληλεπιδρούν κατά τη διαπολιτισμική επικοινωνία είναι, η αντιληπτική διαδικασία, η λεκτική και μη-λεκτική επικοινωνία. Εδώ μπορούμε πάλι να διαπιστώσουμε ότι η γλώσσα και ο πολιτισμός είναι μέρη της ίδιας εξίσωσης. Η αντίληψη είναι η εσωτερική διαδικασία με την οποία επιλέγουμε, αξιολογούμε και οργανώνουμε ερεθίσματα που προέρχονται από το εξωτερικό περιβάλλον, ή μετατρέπουμε τις φυσικές ενέργειες του περιβάλλοντός μας σε νοητικές εμπειρίες. Διαπολιτισμικά και γλωσσικά, αυτό σημαίνει ότι οι άνθρωποι ενεργούν και εκφράζουν τον εαυτό τους με τον τρόπο που το κάνουν, ως αποτέλεσμα του τρόπου με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον κόσμο.

Ο πολιτισμός επηρεάζει ολόκληρο το φάσμα της πολυπολιτισμικής επικοινωνίας. Εκτός από την επιρροή στην ανάπτυξη και κατασκευή των λέξεων ή την έλλειψη αυτών και της έννοιας που προσδίδεται στην κάθε λέξη, οι κινήσεις μας, οι αντιλήψεις και χρήσεις του χρόνου, κατευθύνουν τον τρόπο που βλέπουμε και προσδοκούμε, τα αισθήματα μας και την ονομασία τους. Η αντίληψη και κατανόηση αυτής της επιρροής θα βοηθήσει σημαντικά στην αποφυγή καταστάσεων όπου η ιδιαίτερη

πολιτισμική συμπεριφορά μπορεί να καταλήξει σε έλλειψη ή δυσκολία επικοινωνίας.

Όπως ο Hall (1959) σημειώνει, τις δυσκολίες στην πολυπολιτισμική επικοινωνία σπάνια τις βλέπουμε όπως πραγματικά είναι, καθένας τείνει να κατηγορεί “αυτούς τους ξένους” για την ανοησία, την απάτη ή την τρέλα τους.

Τα παραδείγματα για τις ιδιαίτερες πολιτισμικές διαφορές ποικίλουν και θα επικεντρωθούμε σε κάποιες από αυτές καθώς συζητάμε το ρόλο του πολιτισμού στις διάφορες όψεις της διαπολιτισμικής επικοινωνίας.

ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ : ΛΕΞΕΙΣ

Η γλώσσα είναι ένα στοιχείο-κλειδί του πολιτισμού, το κύριο μέσο για τη μετάδοση πολιτισμικών γνώσεων και το γεγονός αυτό καθιστά τη διαδικασία εκμάθησης της γλώσσας, σε κάποιο βαθμό, μέρος της διαδικασίας εκπολιτισμού. Το λεξιλόγιο της γλώσσας αποτελεί για τον καθένα μας ένα ανοιχτό παράθυρο που βλέπει μέσα στο πολιτιστικό πεδίο της ομάδας.

Η λέξη “χιόνι” έχει επτά διαφορετικούς τρόπους εκφοράς στη γλώσσα των Εσκιμώων. Οι κάτοικοι των νησιών Marshall δεν έχουν ανάγκη να περιλάβουν στο λεξιλόγιό τους τη λέξη “χιόνι”, έχουν όμως εξήντα διαφορετικούς τρόπους για να εκφέρουν στο λόγο τους τη λέξη “καρύδα” και το δέντρο που την παράγει. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η γλώσσα αντανακλά στον τρόπο που αντιλαμβάνεται κάποιος τον γύρω κόσμο διαμέσου των ειδικών αναγκών και των εμπειριών των διαφόρων ομάδων.

Ένα σημαντικό μερίδιο στη μη-κατανόηση των διαπολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων, οφείλεται στο γεγονός ότι οι έννοιες των λέξεων σε δύο γλώσσες προσλαμβάνονται ως ίδιες, ενώ στην πραγματικότητα έχουν διαφορετική πολιτισμική σημασία. Αυτό φαίνεται και στα παραδείγματα που ακολουθούν και αναφέρονται από την Muriel Saville-Troike(1976),

- ♦ Ένας Τούρκος φοιτητής πηγαίνει σ' ένα εστιατόριο στην Αμερική και του σερβίρουν “Hot dog”. Αρνείται να φάει και

υποστηρίζει ότι η θρησκεία του δεν του επιτρέπει να τρώει το κρέας του σκύλου.

- ◆ Ένα ζευγάρι Γάλλων στην Κίνα, μπαίνουν σ' ένα εστιατόριο μαζί με το σκυλί τους και ζητάνε “dog food”. Οι σερβιτόροι παίρνουν το σκυλί, το μαγειρεύουν και το σερβίρουν σε μια πιατέλα.

Είναι αδύνατο να διαχωρίσει κάποιος τη γλώσσα από τον πολιτισμό εξαιτίας της σταθερής παρεμβολής της πολιτισμικής πληροφορίας στη χρήση και ερμηνεία της γλώσσας. Γνωρίζουμε ότι η γλώσσα εκφράζει διαφορετικές όψεις του πολιτισμού, εξ' αιτίας των διαφορετικών τρόπων κρυπτογράφησης παρόμοιων εμπειριών σε διαφορετικές γλώσσες και πολιτισμούς.

ΜΗ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ :Kinesics

Τα kinesics αποτελούν το μη-λεκτικό μέρος της επικοινωνίας και καθορίζουν τον τρόπο που κάποιος κινεί και χειρίζεται το σώμα του. Είναι δηλαδή αυτό που συνήθως αποκαλείται “γλώσσα του σώματος”. Ο πολιτισμός εκφράζεται σιωπηρά διαμέσου των μη-λεκτικών νοημάτων. Από τη στιγμή που τόσο η γλώσσα όσο και οι σωστές έννοιες μέσα σ' ένα ιδιαίτερο πολιτιστικό πεδίο διδάσκονται, οι περισσότερες επικοινωνιακές παρανοήσεις οφείλονται σε μη-λεκτικές στάσεις. Οι μη-λεκτικές στάσεις μεταβάλλονται όσο μεταβάλλονται οι ανθρώπινες ενέργειες. Περιλαμβάνουν-αλλά δεν περιορίζονται μόνο σ' αυτές τις κινήσεις των χεριών, των δακτύλων και τις γενικότερες θέσεις και κινήσεις του σώματος, το βλέμμα, τις κινήσεις και εκφράσεις του προσώπου, τις πρακτικές αγγίγματος και τους τυπικούς τρόπους χαιρετισμού. Ό,τι μπορεί να θεωρείται ευγενικό ή κατάλληλο σε έναν πολιτισμό, μπορεί να είναι εντελώς ακατάλληλο και αισχρό σε κάποιον άλλο.

Η αρχική αντίδραση κάποιου από τις Η.Π.Α., όταν δει δυο Ελληνίδες να περπατούν στο δρόμο κρατώντας η μια το χέρι της άλλης, ή άνδρες να φιλιούνται με άλλους άνδρες στα μάγουλα, θα είναι πολύ διαφορετική από αυτή που θα έχουν οι ίδιοι οι Έλληνες, οι οποίοι τις θεωρούν ως απόλυτα “φυσιολογικές” μη-λεκτικές συμπεριφορές, ενώ οι Αμερικανοί τις θεωρούν τελείως “αφύσικες” για μη-ομοφυλόφιλους.

Ο τρόπος χαιρετισμού υπογραμμίζει επίσης τις μη-λεκτικές διαφορές. Οι Γερμανοί φαίνεται να ξεκινούν κάθε κοινωνική επαφή σφίγγοντας το χέρι. Οι άνδρες Αμερικανοί τείνουν να κάνουν το ίδιο, ενώ οι γυναίκες όχι. Οι Ταϊλανδοί δεν αγγίζονται δημόσια και εξαρτάται από το θρησκευτικό τους προσανατολισμό αν αρχίζουν την κοινωνική τους επαφή βάζοντας τις δυο παλάμες τους μαζί, σηκωμένες στο ύψος του στόματος ενώ ταυτόχρονα γέρνουν το κεφάλι τους ελαφρά μπροστά. Οι Γιαπωνέζοι υποκλίνονται πριν αρχίσουν να μιλάνε και έχουν δυσκολία να μιλήσουν εκτός αν η υπόκλιση έχει ολοκληρωθεί. Σε κάποιους πολιτισμούς ο χαιρετισμός γίνεται φιλώντας και τα δύο μάγουλα, ενώ ο αριθμός των φιλιών καθορίζεται ανάλογα με τον πολιτισμό από τον οποίο προέρχονται.

Η επαφή με το βλέμμα επίσης διαφέρει :

Για πολλούς Δυτικούς πολιτισμούς η διατήρηση ενός “καλού” βλέμματος, είναι ένδειξη ειλικρίνειας. Για άλλους πολιτισμούς δεν είναι σημαντικό και σε κάποιες κοινωνίες αποτελεί ένδειξη σεβασμού όταν δεν σηκώνουν το βλέμμα στον άλλο. Κάποιοι πολιτισμοί επίσης, χρησιμοποιούν το βλέμμα ως ένδειξη ανωτερότητας και εξουσίας.

Αν κάποιος γελά ή όχι αλλά και με ποιόν τρόπο το κάνει, αποτελεί επίσης μια ιδιαίτερη πολιτισμική συμπεριφορά. Κάποιες κοινωνικές ομάδες γελάνε περισσότερο από άλλες. Το χαμόγελο θεωρείται ως δείγμα σεβασμού για τα παιδιά των Γιαπωνέζων, αλλά μπορεί να δείχνει ακριβώς το αντίθετο στην Ελλάδα ή σε άλλους πολιτισμούς. Τα παιδιά των Γιαπωνέζων συνηθίζουν επίσης να χαμογελούν όταν θυμώνουν, είναι λυπημένα ή αποτυγχάνουν σε κάτι-η αποκάλυψη της λύπης ή του θυμού θεωρούνται αγένεια-συμπεριφορά που δεν είναι πολύ κοινή στους δικούς μας πολιτισμούς.

Η συμφωνία ή διαφωνία μαρτυρούν συμπεριφορές που μπορούν να είναι πολιτισμικά διαφοροποιημένες. Κάποιοι πολιτισμοί (Αμερική), χρησιμοποιούν την κίνηση του κεφαλιού δεξιά και αριστερά για να δείξουν διαφωνία. Άλλοι πολιτισμοί (Bangladesh), χρησιμοποιούν την ίδια κίνηση για να δείξουν το αντίθετο.

Όταν δείχνεις τη σόλα του παπουτσιού και κάθεσαι με σταυρωμένα πόδια θεωρείται προσβολή για τους Άραβες και πολλούς άλλους Ασιατικούς πολιτισμούς. Το άγγιγμα ενός Ασιάτη

στο κεφάλι ή το πέρασμα του χεριού πάνω από το κεφάλι θεωρείται επίσης προσβολή.

Η κατανόηση της επικοινωνίας συνενώνει τη γλωσσική με την πολιτισμική συμπεριφορά. Όταν η μια πλευρά γίνεται κατανοητή και η άλλη όχι, τότε μπορεί να προκληθεί σύγχυση και παρανόηση.

ΜΗ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ: Proxemics

Στη μελέτη των Proxemics, η έννοια της ανεκτής απόστασης αλληλεπίδρασης, είναι μια περιοχή η οποία είναι ενδεικτική της πολιτισμικής ποικιλότητας και βρίσκεται στα όρια του αποδεκτού ή μη για κάθε πολιτισμό. Ο πολιτισμός καθορίζει την απόσταση που μια κοινωνική ομάδα θεωρεί ανεκτή κατά τη διάρκεια αλληλεπιδράσεων όπως είναι οι επαγγελματικές συναντήσεις και η οποία διαφέρει αρκετά από μια συνηθισμένη κοινωνική συζήτηση ή μια ιδιαίτερη συνάντηση.

Ο Hall (1959,1966), ο κυριότερος μελετητής των proxemics, έχει δείξει ότι τα μέλη της ίδιας κοινωνίας ή ομάδας μεταχειρίζονται την απόσταση διαφορετικά απ' ό,τι κάνουν άλλες και διεισδύουν εντός των καθορισμένων ορίων, προκαλώντας υπερβολικό στρες και ακόμα περισσότερο, διακοπή της επικοινωνίας. Ο Hall, διακρίνει την απόσταση αυτή σε τέσσερις κατηγορίες.

- α) ιδιαίτερη απόσταση
- β) προσωπική απόσταση
- γ) κοινωνική απόσταση
- δ) δημόσια απόσταση.

Για παράδειγμα, κατά την προσωπική επαφή οι Αμερικανοί και σε κάποιο βαθμό οι Βόρειο-Ευρωπαίοι, προτιμούν μια απόσταση 40-120 εκ. μεταξύ αυτών που επικοινωνούν. Από τη άλλη πλευρά, οι Λατινο-Αμερικανοί και οι κάτοικοι της κεντρικής και νότιας Ευρώπης θεωρούν σαφώς μικρότερες αποστάσεις ως αποδεκτές ζώνες αλληλεπίδρασης. Αυτοί που προτιμούν μεγαλύτερες αποστάσεις αναφέρονται ως “πολιτισμοί χωρίς επαφή”, ενώ αυτοί που προτιμούν μικρότερες ως “πολιτισμοί επαφής”. Ο Hall θεωρεί αυτή τη συμπεριφορά ως προερχόμενη από ένα πολιτισμικό πλαίσιο και έτσι από τη στιγμή που μαθαίνεται, υποσυνείδητα παραμένει για όλη τη ζωή. Η απόσταση αλληλεπίδρασης επηρεάζεται επίσης από την ηλικία και το φύλο.

Οι έρευνες έχουν δείξει ότι όταν παραβιάζεται η ζώνη ανοχής της προσωπικής απόστασης, τότε αυτός που δέχεται την παραβίαση αυτή θα αντιδράσει με διάφορους συγκεκριμένους τρόπους.

- 1) θα υποχωρήσει αργά-αργά,
- 2) θα γείρει το πάνω μέρος του σώματός του προς τα πίσω,
- 3) θα τραβήξει το βλέμμα του και όταν πεισθεί το υποκείμενο, τότε είτε θα πλησιάσει κοντύτερα για εκφοβισμό, ή θα σταματήσει τελειωτικά τη συζήτηση.

ΜΗ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ : Χρόνος

“Θα είμαι εκεί στις 9:00”, δεν σημαίνει το ίδιο για όλους τους ανθρώπους. Σε πολλές περιπτώσεις αυτό που οι άνθρωποι από διαφορετικούς πολιτισμούς κάνουν είναι περισσότερο αξιόπιστο από αυτό που λένε. Γνωρίζοντας τι να περιμένουμε συχνά μας επιτρέπει να ερμηνεύουμε σωστά μια δεδομένη κατάσταση.

Πρέπει να πάω την ώρα που είπα, ή θα έπρεπε να περιμένω μια ώρα; Είναι καλύτερα να έχω περισσότερο χρόνο απ’ όσο είπα ότι θα χρειαστεί, ή χρειάζεται να προγραμματίσω νέα συνάντηση; Αυτές είναι ερωτήσεις που συνδέουν τη γλώσσα με τον πολιτισμό κατά τη διάρκεια της διαπολιτισμικής διαδικασίας. Άτομα που προέρχονται από πολιτισμούς όπου η επαφή δεν είναι συνηθισμένη (Αμερικανοί, Άγγλοι, Γερμανοί), σκέφτονται για το χρόνο με έναν πολύ σταθερό και συγκεκριμένο τρόπο. Οι συναντήσεις γίνονται μια συγκεκριμένη ώρα και συνηθίζουν να πηγαίνουν λίγα λεπτά νωρίτερα. Τα προγραμματισμένα γεγονότα όπως τα τηλεοπτικά προγράμματα, οι συναντήσεις και τα πολιτιστικά γεγονότα αρχίζουν και τελειώνουν την ακριβή ώρα που έχει ανακοινωθεί. Άτομα που προέρχονται από πολιτισμούς όπου η επαφή είναι συνηθισμένη, εργάζονται με λιγότερο ακριβή ωράρια. Οι Νοτιοευρωπαίοι και Λατινοαμερικανοί, χρησιμοποιούν το χρόνο με λιγότερο ακριβή και περισσότερο σχετικό τρόπο. “Οι ειδήσεις των 8:30μ.μ.”, μπορεί να σημαίνουν 8:35 ή 8:40 ή και αργότερα. Πάντως αυτή η ανακρίβεια σπάνια σημαίνει ότι κάτι θα συμβεί νωρίτερα. Αν κάτι διαρκεί περισσότερο από το προκαθορισμένο, ο επιπλέον χρόνος που απαιτείται για να ολοκληρωθεί το γεγονός θα δοθεί, για να ικανοποιηθούν όλες οι πλευρές.

ΔΙΑΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

Η γλώσσα και η κατανόηση ως ξεχωριστές έννοιες δεν αποτελούν τη βάση για την επιτυχή διαπολιτισμική επικοινωνία, ούτε απλά η γνώση για τη συμπεριφορά των ομάδων βοηθά το σκοπό αυτό. Περίπου τριάντα χρόνια πριν και βασιζόμενος στις δικές του εμπειρίες, ο Hall (1959), υποστηρίζει την ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων διαπολιτισμικής επικοινωνίας για άτομα που στέλνονται στο εξωτερικό. Όταν πηγαίνει κάποιος στο εξωτερικό χωρίς εκπαίδευση αυτού του είδους, τότε θα συνεχίσει να αντιμετωπίζει περισσότερες δυσκολίες παρά ευκολίες.

Τα προγράμματα αυτού του είδους ξεκίνησαν για το προσωπικό της κυβέρνησης και για τα μέλη του Ο.Η.Ε. Ύστερα από προσαρμογές και επανεκτιμήσεις ώστε να ικανοποιούν ευρύτερες ανάγκες, επεκτάθηκαν σε εκπαιδευτικούς, μαθητές και απλούς πολίτες, επιδιώκοντας να διευρύνουν τις γνώσεις τους. Αυτά τα εκπαιδευτικά προγράμματα βοήθησαν στην πολιτισμική ευαισθητοποίηση ενάντια στην πολιτισμική εξειδίκευση, σύμφωνα και με όλες τις όψεις της γλώσσας και του πολιτισμού.

Η θεωρητική θεμελίωση είναι απαραίτητη για να επιτευχθεί το επιθυμητό αποτέλεσμα. Αυτό απαιτεί την ανάπτυξη ειδικών στρατηγικών οι οποίες να βασίζονται σε θεωρίες και έρευνες. Οι στρατηγικές αυτές όταν εφαρμόζονται στα προγράμματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στρέφονται προς την οικοδόμηση της σωστής ενημέρωσης και εμπιστοσύνης με την ιδιαίτερη κοινότητα, καθώς επίσης και την ανάπτυξη των μέσων και εργαλείων τα οποία είναι αναγκαία για την αποτελεσματική επικοινωνία με τα μέλη της κοινότητας αυτής.

Θεωρούμε ότι τα προγράμματα αυτά πρέπει να περιέχουν στοιχεία τα οποία να ενσωματώνουν τη γλώσσα, την κουλτούρα, τις ιστορικές πληροφορίες, καθώς και πρακτικές εμπειρικές ασκήσεις. Τα άτομα τα οποία θα παίρνουν μέρος στα εκπαιδευτικά αυτά προγράμματα, χρειάζεται απαραίτητα να επιμορφώνονται διαρκώς καθώς ούτε οι άνθρωποι ούτε η γλώσσα είναι στατικές έννοιες. Η μορφή αυτή διαπολιτισμικής εκπαίδευσης έχει τη δυνατότητα να μειώσει την πιθανότητα λάθους και παρεξήγησης κατά την επαφή με ανθρώπους και θεσμούς.

Η ανώτατη εκπαίδευση είναι ένας από τους κυριότερους φορείς για την έρευνα, ανάπτυξη και εκτέλεση διαπολιτισμικών εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Η ανάγκη να αναπτυχθούν και να διατηρηθούν ακαδημαϊκοί δεσμοί με άλλους τριτογενείς εκπαιδευτικούς θεσμούς εντός αλλά και πέραν των εθνικών συνόρων, δίνει στα Πανεπιστήμια την αιτία για το ξεκίνημα των εκπαιδευτικών διαπολιτισμικών προγραμμάτων. Έτσι τα Πανεπιστήμια μπορούν να δέχονται και να στέλνουν φοιτητές σε διαφορετικές χώρες για εκπαιδευτικούς και ερευνητικούς σκοπούς. Η ανάπτυξη αμοιβαίας κατανόησης και ανοχής είναι ο στόχος αυτών των προγραμμάτων.

Μια πρώτη προσπάθεια θα μπορούσε να επικεντρωθεί στις συνήθειες των διαφόρων ομάδων σε θέματα διατροφής, ένδυσης και εθνικών εορτών. Ο κύριος στόχος αυτών των προγραμμάτων δεν είναι να διατηρήσει τις πολιτισμικές συνήθειες των ατόμων αλλά να τους καταστήσει ικανούς να κατανοούν και να εγκαθιδρύουν συνεργατικές σχέσεις με τα μέλη της ιδιαίτερης κοινότητας.

Η διδασκαλία της γλώσσας μπορεί να θεωρηθεί επίσης ως μέρος αυτών των προγραμμάτων. Στόχος της θα πρέπει να είναι η ανάπτυξη κοινωνικών γλωσσικών μέσων στη γλώσσα - στόχο. Αυτοί που παίρνουν μέρος θα πρέπει να έρχονται σε επαφή με γενικότερα γλωσσικά θέματα όπως, βασικές ψυχολογικές και κοινωνιολογικές γλωσσικές έννοιες και βασικές εκφράσεις στη γλώσσα-στόχο.

Η διάσταση αυτή δεν έχει σαν στόχο την ανάπτυξη της ευχέρειας του λόγου, αλλά την κατανόηση μερικών γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων σε σχέση με τη συνολική πράξη της επικοινωνίας. Αν κάποιος μπορεί να σκέπτεται σφαιρικά και ταυτόχρονα να ενεργεί εντοπισμένα, αυτό σημαίνει ότι η προώθηση της διαπολιτισμικής επικοινωνίας είναι το "mantra" του μέλλοντός μας.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Apeltaur, E. (1993). "Multilingualism in a Society of the Future". *European Journal of Education*, 28(3), pp. 273-294.

Batcheldar, D. & Warner, E.G. (Eds.). (1977). Beyond Experiences-The Experimental Approach to Cross-Cultural Education. Battleboro, VT: The Experimental Press in cooperation with The Society for Intercultural Education, Training and Research.

Banks, J.A. (1991). Teaching Strategies for Ethnic Studies (5th Edition). Boston, MA: Allyn and Bacon.

Baumgrantz, G. (1993). "Mobility in Higher Education: Cross-cultural communication issues." *European Journal of Education*, 28(3), pp. 327-338.

Bolten, J. (1993). "Life-World Games: the theoretical foundation of training courses in intercultural communication." *European Journal of Education*, 28(3), pp. 339-348.

Breslin, R. (1993). Understanding Culture's Influence on Behavior. FortWorth, TX.: Harcourt Brace & Company.

Brooks, N. (1968). "Teaching culture in the foreign language classroom." *Foreign Language Annals* 1(3). March: 204N17.

Broome, B. J. (1994). "*Palevome*: Foundations of Struggle and Conflict in Greek Interpersonal Communication." In Samovar & Porter (Eds.), Intercultural Communication A Reader. Belmont, CA: Wadsworth.

Chaika, E. (1989). LANGUAGE The Social Mirror (2nd Edition). Cambridge, MA: Newbury House Publishers.

Davey, W.G. (Ed.) (1981). Intercultural Theory and Practice: A Case Method Approach. Washington, DC: The Society for Intercultural Education, Training and Research.

Habermas, J. (1981). Theorie des kommunikation Handelns. Vol. 2, Frankfurt. As cited by J. Bolten (1993) *European Journal of Education*, 28(3), pp. 339-348.

Hall, E.T. (1959). The Silent Language. New York: Doubleday.

Hall, E.T. (1966). The Hidden Dimension. New York: Doubleday.

Hall, E.T. (1976). Beyond Culture. New York: Anchor Books/Doubleday.

Hawkins, E. (1984). Awareness of Language: An Introduction. Cambridge: Cambridge University Press.

Holden, D. (1972). Greece without columns: The making of the modern Greeks. Philadelphia: J.B. Lippincott.

Holland, D. and Quinn, N. (1987). Cultural models in language and thought. Cambridge: Cambridge University Press.

Hoopes, D.S. & Ventura, P. (Eds.). (1979). International source book: Cross-cultural training methodologies. Chicago, IL: Intercultural Press.

Hymes, D. (Ed.). (1964). Language in Culture and Society. New York: Harper and Row.

Goody, J. (1993). "Culture and its boundaries: A European View." ***Social Anthropology***, 1, pp. 9-32

Gurr, T.R. (1993). Minorities at Risk. Washington, DC: United States Institute of Peace Press.

Kohls, L.R. & Knight, J.M. (1994). Developing Intercultural Awareness A Cross-Cultural Training Handbook. (2nd Edition). Yarmouth, ME: Intercultural Press, Inc.

Kostopoulos, D. (1993). Balkania H Oikogeographia tis Orgis. Athens: Stochastis.

Nemetz Robinson, G. (1990). Crosscultural Understanding. New York: Prentice Hall.

Nostrand, H.L. (1973). The "Emergent Model". Seattle, WA: University of Washington Press.

Roosens, E. (Ed.). (1995). "Introduction" in Rethinking Culture, "Multi-cultural Society" and the School. ***International Journal of Educational Research***. 23(1), pp. 3-10.

Samovar, L.A. & Porter, R.E. (Eds.). (1994). Intercultural Communication A Reader. (7th Edition). Belmont, CA: Wadsworth Publishing Co.

Saville-Troike, M. (1981). Foundations of For Teaching English as a Second Language - theory and method for mutlicultural education. Englewood Hills, NJ: Prentice-Hall, Inc.

Sikkema, M. & Niyekawa, A. (1987). Design for Cross-Cultural Learning. Yarmouth, ME: Intercultural Press.

Seelye, H.N. (1991). Teaching culture: Strategies for intercultural communication. Lincolnwood, IL: National Textbook Company.

Spinthourakis, J.A. (1991). "Cultural Considerations in Teaching ESL". In Adult ESL Instruction: A Sourcebook, L.M. Guglielmino (Ed.). Glenview, IL: Lifelong Learning Books Teacher Resource Series, pp.7-10.

Taylor, O.L. (1987). Cross-cultural communication: An essential dimension for effective education. Washington, DC: Mid-Atlantic Center for Race Equity.

Tyler, V.L. (1988). North and South America, Western and Eastern Europe[Entire Issue]. *Culturgrams: The Nations Around*

Us, 1. Garrett Park, MD: Brigham Young University, David M. Kennedy Center for International Studies.

Weeks, W. H., Pederson, P.B., & Breslin, R.W. (Eds.). (1979). A manual of structured experiences for cross-cultural learning. Yarmouth, ME: Intercultural Press, Inc.